

МЕТОДИ И ПРОЦЕДУРИ В УПРАВЛЕНИЕТО НА БАНКОВИТЕ РИСКОВЕ

Надя Иванова МАРИНОВА

Доцент доктор

Нов български университет, e-mail: nmarinova@nbu.bg

METHODS AND PROCEDURES IN MANAGING BANK RISKS

Nadya Ivanova MARINOVA

Prof, PhD

New Bulgarian university, e-mail: nmarinova@nbu.bg

Резюме - Рисковете в банковите полета, както и във всеки друг бизнес, не могат да бъдат напълно премахнати, но могат да бъдат намалени или споделени. Сигурността на кредитните операции е важна както за избягване на незабавни материални щети, така и за кредитоспособността на банките, което до голяма степен определя тяхното благоденствие. Никоя банкова дейност не е застрахована от загуби.

Ключови думи - "пазар"; "риск"; "Следствие"; "Банкови полета"; "Рисково компенсиране"

Abstract – The risks at banking fields, as well as any other business, can not be completely eliminated, but can be reduced or shared. The security of credit operations is important both for avoiding immediate material damage and for the creditworthiness of banks, which largely determines their prosperity. No bank activity is insured by losses.

Keywords – “market”; “risk”; “consequence”; “banking fields”; “risk offset”

JEL codes M: Business Administration and Business Economics; Marketing, Accounting; Personnel Economics

В банковата дейност рисковете се проявяват във всички направления – от риск от възможни неизправности в компютърната система до рискове при финансовите операции или недалновидно стратегическо планиране. Рисковете могат да бъдат абсолютно непредсказуеми, но могат да се прогнозират с достатъчна голяма степен на вероятност. Рисковете могат да бъдат както разрушителни, така и последствията от някои рискове практически да не засягат дейността на банките и нейните сътрудници.

Рискът, най-общо, е вероятност за едно или друго събитие, което може да причини на банката или на нейните сътрудници неприятности и да създаде проблеми (парични и морални загуби, неблагоприятно физическо въздействие).

Вероятността за възникване се колебае от 0 до 100% и съответно служи като индикатор за това, може ли да се очаква настъпване на някакво неприятно събитие и доколко точно то може да се предвиди.

Честотата на възникване показва, струва ли си да се очаква възникването на неприятния случай днес, утре или след месец.

Силата на последствията показва какво може да се очаква от един или друг случай, ако той неочаквано се прояви.

В съответствие с процесите в банковата дейност могат да възникнат непредвидени случаи, свързани, например, с некомпетентност на служителите в банката, тяхна небрежност, неочаквана авария в компютърната техника и система за комуникации, възникване на форс-мажорни обстоятелства (земетресение или наводнение) и т.н. Всички тези рискове имат нефинансов характер и са случайни събития. Всички тези и подобни ситуации могат да се обединят под общото наименование „операционни рискове на банката“. Тези рискове се управляват извънредно трудно, тъй като те са непредсказуеми и силата на техните последствия може да се колебае в огромни диапазони. Затова подобни рискове не трябва да се допускат в дейността на банката, подбирайки висококачествени специалисти, оборудвайки банката с качествена техника и качествени компютърни програми, осигурявайки надеждна охрана на помещенията в банката и т.н. Обаче, напълно да се изключат посочените рискове е невъзможно, но може да се намали вероятността от тяхното появяване.

Заедно с това в банката могат да възникнат и рискове от друг характер. Например, за извършване на парични преводи на клиентите е необходимо в банката постоянно да се намират парични ресурси, за сметка на които да се извършат тези преводи. При отсъствие на необходимите средства възниква специфичен банков риск, който се определя като „риск от ликвидност“. По друг начин казано, такъв риск възниква, когато банката не е в състояние своевременно да изпълни желанието на клиента за превод на парични средства. Борбата с този риск е значително по-лесна, отколкото с всеки операционен риск. Банката е в състояние да планира паричните приходи и разходи и може въобще да изключи този риск, ако държи всички средства в налична форма и на кореспондентска сметка в централната банка. Но тогава се появява риск от друг характер – „риск от недостатъчен доход“, което може да доведе до банкрут.

Определянето на допустимата (безопасната) граница между риска от ликвидност и риска от недостатъчен доход е една от най-важните задачи на банката.

Пазарните операции на банката са насочени към получаване на доход. Най-безопасна пазарна операция може да се смята кредитирането, когато операцията се извършва при предварително договорена лихва и определен срок. В този случай възниква единствен и много сериозен риск – риск от това, че кредитополучателят по някакви причини се отказва да погасява своя кредит. Възниква риск, което е прието да се определя като „кредитен риск“. Този риск може да се сведе до нула, ако се дават пари само на проверени клиенти, което на практика се среща рядко. Причината е в това, че отделни банки с цел на бързи доходи не следят за качеството на кредитоискателите, а за количеството отпускани кредити. Това е и причината за разразилата се световна финансова криза през 2008г.

Рискове възникват и при влагане на средства в ценни книжа. Затова заедно с кредитния риск се появява и риск по отношение на ситуацията на пазара на ценни книжа в зависимост от търсенето и предлагането. Движението на тези цени е достатъчно непредсказуемо и съответно, купуването на акции или облигации на един или друг емитент, банката се сблъсква освен с кредитен риск и с риск от непредсказуемото движение на цените на пазара на ценни книжа. Този риск се определя като „ценови или фондов риск“. Той може да се минимизира, като се инвестира в най-стабилните и предсказуеми емитенти на ценни книжа.

Извънредно опасен риск, който засяга всички финансови операции свързани със следващо конвертиране на една валута в друга, е „валутният риск“. Той се появява при непредсказуемо движение на валутните курсове. Даденият риск може да се минимизира

като откритите позиции в една или друга валута се свеждат до нула. Тогава даже при значително изменение на курса потенциалните загуби се свеждат до минимум.

Съществува и риск, който засяга промяната в лихвените проценти и се определя като „лихвен риск“. Един от основните фактори, способни да повлияят лихвените проценти по влоговете, е промяната в лихвения процент на Централната банка (ставката за рефинансиране). Този риск може да се минимизира, съгласувайки по срокове на привличане и разполагане на средствата.

В процеса на банковата дейност могат да се появят и други ситуации, способни да доведат до неприятни последствия. Тези рискове, незабележими на пръв поглед, независимо от това могат да доведат до значителни загуби за банката. Става въпрос за „стратегически риск“, т.е. риск от глобални пропуски на банката, свързани със стратегическото планиране на дейността на банката, „риск от загуба на делова репутация“, което може да се случи поради грубо поведение на обслужващия персонал, безотговорно отношение на персонала при съставянето на договорите, при провеждането на някои операции. Банката може да загуби доверие на странични организации в случай на поява в средствата за масова информация съобщения за некоректни действия на банката в процеса на нейната дейност.

Рисковете в банковото дело, както и във всяка друга стопанска дейност, не могат да се отстранят напълно, но могат да се намалят или поделят. Сигурността на кредитните операции е важна, както за избягване на непосредствени материални щети, така и за авторитета на банките, което до голяма степен обуславя просперитета им.

Никоя банкова дейност не е застрахована от загуби. Поради това непрекъснато се правят опити да се изработи скала за степента и размера на рисковете. Оценка за рисковете започват от наличностите на пари в касата на банката и се стига до необезпечените кредити, отпуснати на кредитополучатели със съмнителна платежоспособност, или до участия в рисковани емисии на ценни книжа. Всички тези оценки обаче имат относителен характер.

В портфейла с ценни книжа, придобивани от банките, съществува вероятност да влязат съмнителни документи. Понякога и считан за много надежден длъжник може да не плати, ако предприятието му по различни причини изпадне в криза.

В банковата практика се прилагат главно *три метода за ограничаване на рисковете*:

- *прехвърляне на риска;*
- *разпределение на риска;*
- *компенсиране на риска.*

Прехвърлянето на риска може да се осъществи чрез застрахователни договори, т.е. опасността от загуби да се прехвърли върху други организации. Например, банката изисква от кредитополучателя застраховка на експедирани или складирани стоки, които служат за обезпечение на отпуснат ломбарден кредит. В много случаи се налага дори презастраховка на имуществото или машините в полза на банката-кредитор. Неоправдано големите кредити, по текущи сметки, трябва своевременно да се съкращават, а когато се отнася за крупно предприятие-длъжник, да се обединяват чрез емисия на ценни книжа.

Разпределението на риска е най-важният метод за ограничаване на опасностите от загуби. То може да бъде по *време, място, субекти и обекти*.

Разпределението на риска по време се осъществява главно чрез правилното отделяне на падежа на вземанията от задълженията на банката. В банковите среди е широко известно така нареченото ”златно банково правило”, установено преди повече от 100 години, че една банка може да отпусна кредити с такива падежи, които отговарят на падежите на задълженията ѝ. По-късно това правило се модернизирало, като

вече се вземат в предвид не само падежите на задълженията, но и сумите на тези задължения.

Разпределението на риска по място означава разумно разчленяване на кредитите към местни и чуждестранни кредитополучатели, към различни региони на страната с различна стопанска структура, към различни стопански отрасли.

Разпределението на риска според субекта става чрез съучастие в създаване на банкови консорциуми или като се поемат от няколко банки солидарни поръчителства по полици при големи кредити.

Разпределението на риска според обекта създава възможност за ограничаване на загубите, когато банката разпростира кредитните си улеснения върху повече обекти, без някои от тях да имат доминиращо положение. Съществува принцип, според който, за една банка е по-благоприятно да има повече клиенти, както по депозитите, така и по кредитните си операции, тъй като е по-малка вероятността многото на брой вложители да си поискат едновременно парите, а клиентите-кредитополучатели едновременно да фалират или по различни причини да се изправят пред финансови затруднение. При кредитните сделки, обаче, следва да се отчита, че повечето дребни клиенти означава за банката и повече разходи във връзка с проучването и оформянето на заемите. Но за сметка на това се постига ограничаване на рисковете и тези увеличени разходи могат да се разглеждат като цена за тяхното намаляване.

Компенсиране на банковия риск е метод, който намира приложение главно при валутните сделки. Например, при поемане на ангажимент да се плати дадена сума в определена валута след известен срок, за избягване на риска от повишаване на курса на тази валута до датата на плащането, банката-платец сключва срочна валутна сделка (хеджира), като купува същата валута за същия срок по курс, договорен в момента на сключване на сделката.

Контролът, упражняван върху кредитната дейност на банките от съответните контролни органи, е свързан с изискването за пълнота и всеобхватност. За тази цел контролните процедури протичат по целия цикъл на разрешаване, отпускане и обслужване на кредита. Нормативната обосновааност за контрол върху кредитирането произтича от Закона за банките, Закона за информация относно необслужвани кредити и Наредбата на БНБ за големите кредити на банките. В тези нормативни документи се определят изискванията за отпускане на кредити, тяхното обслужване и отчитане и най-вече правата на ръководните органи на банката да вземат решения за разрешаването на кредита.

Контролните процедури се проявяват най-пълно при разрешаване на кредита. Проучванията за целта на кредита, неговото обезпечение и срокове на погасяване се оформят в досие, към което се прилага и сключения договор с банката (ако се разреши кредита). Справките в досието зависят и от приетите вътрешни правила в банката, където намират отражение вида и характера на обезпеченията, наличието на други кредити, ипотeki и т.н., финансовото състояние на клиента, неговата възможност да обслужва кредита в зависимост от характера на дейността, пазарните условия и обема търсена продукция. Досието заедно с мнението на инспектора се предоставя за обсъждане и вземане на решение. Контролните процедури продължават и след разрешаването на кредита. Те са насочени, преди всичко, към обслужване на кредита, т.е. периодичното погасяване чрез отделните вноски за лихвата и главницата. Изискванията са първо да се погасяват лихвите, ако клиентът не е в състояние да обслужи едновременно частта за лихвата и главницата. В контролните процедури, освен това, се включват и периодичния преглед на финансовото състояние на предприятието, евентуалните изменения в условията на кредита, преценяват се възможностите за реструктуриране на кредита и неговото преоформяне и т.н. През

периода на просрочие, контролните органи следят за взетите мерки да се обслужва кредита, санкциите, които са наложени, както и правилната категоризация на кредитите.

Банковият надзор има характер предимно на дистанционен контрол, като за целта събира информация от търговските банки. От такъв характер са изискванията за: уведомление за предоставен голям кредит, уведомление за предоставен вътрешен кредит (на банкови служители), отчет за големите кредити отчет за вътрешните кредити. Информацията за необслужваните кредити, съгласно списъка на така наричаните „кредитни милионери“, се предоставя според изискванията на посочения закон. В този случай се търси и участието на главна прокуратура, МВР, данъчните и митническите органи.

За банките е нецелесъобразно да изграждат система за управление на всеки отделен риск. Необходимо е да се създава система за управление на всички банкови рискове, които съществуват за конкретна банка.

В началото е необходимо да се определи за всеки от рисковете кой идентифицира риска, кой прави оценка и разчет за величината на риска, кой осъществява мониторинг за измененията на риска във времето, кой контролира минимизацията на дадения риск. Системата за управление на банковите рискове предполага четири съставни компонента: определяне на риска; оценка и пресмятане на размера на риска; мониторинг на риска; контрол на риска.

Във вътрешните банкови документи е необходимо да се посочи как да се определя един или друг риск. При решаването на този въпрос особени проблеми обикновено не възникват. Всеки от посочените рискове е присъщ в дейността практически на всяка банка, затова може да се каже, че рисковете вече по принцип се знаят и е доказано, че те влияят на банковата дейност. Основният проблем с допълнителното разкриване на нефинансовите рискове е свързан с операционния риск, тъй като от тази гледна точка спектърът от операционните случаи за всяка банка е индивидуален и да се разкрие наборът от операционни рискове е възможно само с помощта на наблюдения, които следва да се провеждат редовно от специален отдел.

След като се определи как могат да се разкриват рисковете, следва да се премине към оценка на риска (на неговия мащаб). Банките провеждат оценка на риска в съответствие с разработена от тях методика. Ако е невъзможно да се оцени риска в стойностно изражение, е необходимо да се извърши друга оценка (например, бална скоринг-оценка).

Определянето на размера на един или друг риск следва да се прави не еднократно, а постоянно. По този начин се извършва мониторинг на един или друг риск. Подобен мониторинг позволява винаги да се знае какво е състоянието на риска.

Какво означава да се контролира състоянието на риска ?

Най-често в банките по всеки от идентифицираните рискове се определя лимит, т.е. пределно допустимо значение, определяно за всеки от рисковете индивидуално. По този начин, да се контролира състоянието на един или друг риск означава да се оцени доколко в дадения момент е изчерпан наличния лимит (възможно и в процентно отношение). В зависимост от получените данни може да се направи заключение опасен ли е даденият риск за текущия момент и доколко. Ако лимитът не може да бъде определен в стойностно изражение, той се въвежда като средно претеглено значение по някой бално-претеглен модел.

Проектирайки съставните компонента за управление на рисковете върху всички банкови рискове, ще получим цялостна система за управление на рисковете.

Практиката е показала няколко способа за управление на рисковете:

- *Диверсификация* - „не поставяй всички яйца в една кошница“ – основен и най-прост начин;
- *Резервиране* – създаване на резерви за случай на възможни загуби на активи, качеството на които предизвиква съмнение, прехвърляни като разходи на банката;
- *Лимитиране* – ограничаване на потенциалните загуби чрез въвеждане на система от ограничения за инвестираните средства на банката както по отделни кредитоискатели и контрагенти, така и по финансови инструменти като цяло;
- *Хеджиране* – способ за защита от възможни загуби чрез сключване на равновесни сделки (използват се основно за минимизация на пазарния риск);
- *Минимизация на риска* – при възможност отстраняване на самата причина, предизвикваща риск, т.е. изключване от дейността на банката процедури, които могат да повлекат след себе си едни или други рискове. На практика постигането на това, като правило, е достатъчно сложно, тъй като операциите, предизвикващи най-голям риск, обикновено се явяват и най-привлекателни от гледна точка на доходността.

В заключение може да се обобщи, че в системата за управление на рисковете освен описанието на това, кой и как ги разкрива, кой и как ги оценява и провежда мониторинг, кой и как контролира банковите рискове, е необходимо много детайлно да се определят процедурите на взаимодействие между подразделенията и принципите на информизиране на ръководството на банката за състоянието на банковите рискове.

Литература:

- (1) Гъргаров З. Международни икономически и финансови организации, Благоевград, 2005
- (2) Марикина М. САЩ и ЕС – между рецесията и желанието за доминиране в световното стопанство, сп. Банки, инвестиции, пари, 2/2003
- (3) Гъргаров З., Икономика и пазар, С., 2009
- (4) Шулице Х. Държава и нация в Европейската история, С., 2002
- (5) Barnes, J. G., Secrets of Customer Relationship Management, McGraw-Hill, New York, 2000.